

NYITVA HAGYOTT ÉG

Vallás és medialitás kérdéseiről

Glózer Rita

glozer.rita@pte.hu

Lázár Kovács Ákos (2025) Vallás és társadalom a médiában. Budapest, Gondolat Kiadó.

A Gondolat Kiadó *Conditio Humana* sorozatában jelent meg nemrég (2025) Lázár Kovács Ákos legújabb könyve *Vallás és társadalom a médiában* címmel. A sorozat korábbi köteteinek ismeretében az olvasó előzetesen valahol a filozófia-teológia-társadalomtudományok háromszögében elfoglalt szerzői pozícióra és keresztény perspektívából megfogalmazott kérdésekre számíthat. És nem csalódik. A PPKE BTK Kommunikáció- és Médiatudományi Intézetét vezető, mind a humán tudományok, mind a vizuális művészet terén magasan képzett szerző napjaink egyik égetően aktuális témája köré rendezte könyvét. Az aktualitás lehetne magától értetődő, hiszen a frissen megírt és megjelent szakkönyvek többnyire aktualitásokkal foglalkoznak. Ebben az esetben viszont egy olyan kötetről van szó, melyben a szerző 2004 és 2024 között írt és közreadott esszéit, rövid tanulmányait rendezi egybe. Ahogy a fűlszövegben olvashatjuk, „a kötetben szereplő tanulmányok egy történelmi folyamat belső reflexióját jelenítik meg”. Az elmúlt 20 évben született írások meglepően időtállóak, máig nem veszítették el aktualitásukat – vagy éppen újra aktuálissá váltak, köszönhetően egyrészt a globális társadalmi-kulturális és vallási tendenciáknak, másrészt a hazai közélet és nyilvánosság alakulásának és jelen állapotának.

A könyv központi kérdése a kereszténység társadalmi szerepe, feladata és küldetése, különös tekintettel a kortárs szellemi áramlatok és a mediatizált nyilvánosság által támasztott kihívásokra. A szerző ezt a sokunkat foglalkoztató kérdést nem leíró, hanem teoretikus és normatív igénytel, teológiai, vallásbölcseleti és társadalomtudományi keretben tárgyalja. Közelítésmódjának fontos kiindulópontjai és vissza-visszatérő argumentumai egyebek mellett a felvilágosodás-projektum és a modern racionalitás-formák kudarca, a posztmodern gondolkodás relativizáló pluralizmusának következményei és a történelmi léptékű felejtés (morális) problematikája.

A könyv három nagy fejezetből áll, ezek mindegyike a szerző szakmai és értelmiségi elköteleződésének egy-egy területéhez kapcsolódik: az első leginkább a teológiához és vallásbölcselethez, a második a médiaelmélethez és társadalomelmélethez, a harmadikban pedig a filmművészet és a vizuális kultúra áll a középpontban. A könyv egészét tekintve ugyanakkor e három perspektíva nem különül el, sokkal inkább összefonódnak és termékenyen gazdagítják egymást a könyv első oldalától az utolsóig. Mindegyik fejezet 7-8 rövidebb, egymáshoz formailag látszólag lazán, gondolatiságukban azonban nagyon is szervesen kapcsolódó esszét, rövidebb tanulmányt fog össze.

Az első, *Vallás és társadalom* című fejezet a kötet egész koncepciójának és a szerző fő mondanivalójának elméleti megalapozását foglalja magában. Az itt olvasható írásokban Lázár Kovács Ákos a számára érezhetően kitüntetett fontosságú teológus, egyfajta referenciapontként szolgáló Johann Baptist Metz életművének néhány meghatározó mozzanatára reflektál, ezzel nem mellesleg értékesen hozzájárulva azok hazai recepciójához. Az esszék során át ezekből az elsősorban teológiai, de egyúttal társadalom-, kultúra- és kommunikációelméleti jelentőségű építőkövekből egy világos szemléleti keret körvonalazódik, mely teret nyit olyan kérdések kritikai tárgyalásához, mint a vallási és kulturális önazonosság viszonya, az egyházas értelmiségi társadalmi pozíciója, vagy a kereszténység privát szférába utalása. Mindehhez Metz „új politikai teológiájának” főbb érveit hívja segítségül, rámutatva a kereszténység konkrét történelmi helyzetbe horgonyzottságára. Ennek tapasztalata teszi lehetővé az egész emberi világ szenvedéstörténetként való értelmezését, hangsúlyozza a szerző, a mások szenvedéseire való érzékenységet és a velük vállalt cselekvő közösséget, melyet Lázár Kovács maga is szenvedélyesen érvelve sürget. A fogyasztói kultúra által elbódított „polgári kereszténység” múltat felejtő jelenbeliségének meghaladására, a történelem szenvedéstörténetként való tekintésére, emlékezésre biztat, és Mezt nyomán leszögezi, hogy a kereszténységnek a halálhoz mint határponthoz kötött szemléletmódja teremti meg azt a „termékeny egyidejűtlenséget”, mely a hiteles és igaz keresztény önazonosság lényegi feltétele. Metz *Memoria passionis* című könyvét recensálva írja egy helyütt Lázár-Kovács az alábbi sorokat, melyeket akár saját írásmódjáról, könyvének első fejezetéről is írhatott volna: „Látszólag laza rendben egymás mellé állított fejezeteit egyazon szemléletmód (a szenvedésre érzékenyen a világ felé forduló vallási tekintet), egyazon logika (az emlékezés racionalitása) és egyazon aggodalom (az ember jelenét és kirajzolódni látszó jövőjét megrendülve konstatáló antropológiai rémület) fűzi egészé” (65.o.).

A második fejezet címe *A vallás és a társadalom mediatizációja*, az itt következő esszék és tanulmányok a vallásszociológia és a médiaelmélet szempontjait ötvözik. A szerző itt olyan témákat vet fel, mint az egyház hiteles nyilvános kommunikációjának kérdése, melyet teológiai érvekkel alapoz meg és végső soron az egyház hiteles működéséhez köt („megéli, amit tanít” és „meggyőző társadalmi formát és szervezeti struktúrát, valamint hiteles személyközi kommunikációs stílust” alakít ki 87.o.). A kortárs hírmédia, valamint a digitális-hálózati-közösségi média kapcsán lejegyzett gondolatai súlyos kritikát fogalmaznak meg, „pusztuláskommunikációról”, „felszámolásról” ír. Másrészt viszont éppen arról kultúra- és médiatudományi iskoláról (Cultural Studies, CCCS) ad részletes és rokonszenvező elemzést, mely maga is a populáris kultúra és populáris média, a tömegkultúra és a mindennapi élet elismerésére, középpontba állítására és felemelésére köteleződött el. Lázár Kovács számára minden bizonnyal a Cultural Studies tudósainak a perifériára szorult társadalmi csoportok, ahogy ő nevezi, proletárok iránti elkötelezettsége oldja fel ezt a feszültséget. A fejezet további írásaiban aztán a vallás, a hívők és az egyházak társadalmi szerepének kérdése felé fordul ismét, immár a mediatizáció fénytörésében. A különféle érintett szereplők – papok, szerzetesek, közösségek és csoportok – helyzetét, megszólalási lehetőségeit, a vallási tartalmak mediális potenciálját vizsgálva ismét a vallásnak „a polgári társadalomban betöltendő kritikai funkcióját, az egyház társadalomkritikai szabadságát” hangsúlyozza (121.o.). A fejezet utolsó szövegeiben még hangsúlyosabbá válik a társadalomtörténeti fókusz, itt a szerző Közép-Európa és a magyar társadalom történetének háború utáni tendenciáit középpontba állítva horgonyozza le a témát a történelmi időben és térben - ezzel mintegy utólag vázolja fel a kortárs problémák korábbi elemzésének kontextusát, hátterét. A fejezet két utolsó szövegében különösen kidomborodik a szerző szenvedélyes, személyes elkötelezettsége a korábban felvetett kérdések iránt, itt a nyelv is személyesebbé, érzelmmel telítettebbé válik, kifejező képeivel magával ragadja az olvasót és átvezeti az utolsó nagyobb egységhez.

A könyv harmadik fejezete (*Gondolati képeink a médiában*) ígéretéhez híven a vizuális kultúra, a lehető legtágabban értett vizuális média világába vonja be az olvasót. Érezhető, hogy a szerző itt egy olyan különösen otthonos és szívének kedves terepen mozog, ahol képi látásmódját, mély gondolatiságát, érzékeny és reflexív szövegalkotói habitusát leginkább megélheti és kifejezheti. Az itt található szövegek részint az általában vett művészet kommunikációs és teológiai szempontú értelmezését kísérlik meg, részint pedig egyes esztétikai fogalmakat (giccs), filmes életműveket (Szóts István), a filmművészethez kapcsolódó alkotói lehetőségeket (fénymegadás) tárnak fel a hit és a művészet lényegi mozzanatainak „összeolvasása” során kibontakozó szellemi térben. A fejezet első esszéjének címe - *Nyitva hagyott ég* - programadó, előrevetíti a szerzőnek a vallásos hitre mint a transzcendens felé fordulásra, és a művészetre mint a transzcendens kifejezésére, megragadására irányuló kísérletre vonatkozó felfogását: „A lebetonozott ég távlatlanságával szemben a művészet és a vallás kommunikációja; cselekedetei, alkotásai képesek arra, hogy a lebetonozott eget megnyissák az égi magasok előtt” (171.o.).

Visszatérve a kötet egészéhez, érdemes kiemelni Lázár Kovács stílusát. Írásmódja a feldolgozott vallásbölcseleti, esztétikai, filozófiai munkákhoz foghatóan elmélyült, komplex. A szerző az árnyalatok, gondolatok rendkívül pontos és egyúttal kifejező, érzékeltető kifejtésre törekszik. Ennek eszközeként gyakran erősen képszerű nyelvet használ, valamint érzékéletes példákkal, személyes élmények leírásával, tudománytörténeti anekdoták (igaz történetek) beillesztésével teszi élvezetessé az egyébként nagy figyelmet igénylő szöveg olvasását (kedvencem a Marshall McLuhan által a Woody Allen *Annie Hall* című filmjében nyújtott színészi alakítás rövid említése). A reflektáló, elemző szövegrészekkel jól összefér az ilyesféle történetmesélés, melynek egy további jellemző eszköze a hivatkozott teológusok és társadalomtudósok egy-egy életeseeményének, karaktervonásának felvillantása. Az elemző megközelítésen túl ez teszi az elméleti áttekintést nyújtó szövegeket jóval többé a klasszikus szakirodalmi összefoglalóknál.

A szerző érvelésmódjának sajátossága a nagyobb témák, területek szisztematikus áttekintésére, rendszerezésre, típusok bemutatására való törekvése. Ennek köszönhetően a könyv alkalmas arra, hogy bevezetőül szolgáljon az olvasónak egy számára még nem, vagy kevésbé ismert területre. A könyv szerkezetére is jellemző ez a fajta jó értelemben vett (és alig észrevehető, de nagyon is hatásos) didaktikus elrendezés, sajátos dramaturgia. A három nagy fejezet három elkülönülő, de összefüggő diszciplináris mezőt jelenít meg, miközben a fejezeteken belül az egyes esszék sorrendje tudatos szerkesztői koncepciót jelez. A fejezetek első esszéje (esszéi) felütésként szolgálnak, felvillantanak valami fontosat, amit a következő tanulmányok egy-egy önálló közelítés formájában mélyítenek el, majd a fejezetzáró esszék hatásos érzelmi-szenvedélyes-átélő és bevonó lezárással kerekítik le a szerző mondanivalóját.

Az egyes esszék különállóságával (és futamszerűségével az egészen belül) együtt jár egy vitatható szerkesztési megoldás is. Egyes gondolatmenetek, történetek (például a műalkotások hitbeli tanúságtevő képességét felvázoló tipológia) a szöveg különböző részeiben többször újra előkerülnek, hasonló formában ismétlődnek, egyébként az ismétlésre vonatkozó magyarázat vagy utalás nélkül. Ez talán nem zavaró, sőt indokolt is lehet, ha az olvasó az egyes esszéket külön-külön, egymástól különböző időpontokban olvassa, hiszen az adott szövegek gondolatmenetében megvan a helyük és szerepük ezeknek az érveknek, szövegrészeknek. Zavaró viszont akkor, ha – miként a recenzens – egyvégtében, monográfiaként olvassuk a könyvet. A szerkesztő a jelek szerint inkább egy ráérős, az egyes esszéken eltöprengő, a befogadásra önmagának időt adó olvasót képzelt el a kötet összeállításakor, tehát így érdemes azt olvasni.

S hogy kik lehetnek ezek az értő olvasók? Azoknak, akik teológiai, vallásbölcseleti felkészültséggel és érdeklődéssel veszik kézbe a kötetet, hasznos, és eddigi tudásukat a médiáról való gondolkodás irányába kitágító élményt kínál a mű. A médiatudomány felől érkező olvasóknak ugyanakkor a média és a kommunikáció teológiai értelmezhetőségéhez és vallásbölcseleti keretezéséhez adhat értékes szempontokat és árnyalt ismereteket. És nem utolsósorban mindezeket keresztül példát a hit és tudományos gondolkodás termékeny, természetes és hiteles összekapcsolódásáról.